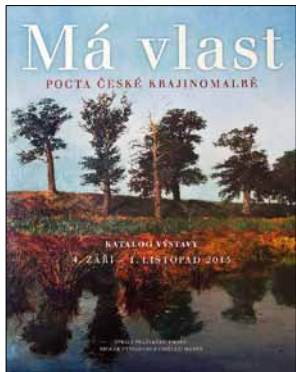

TOMÁŠ KUČERA

Potřebuje dnešní česká krajina včerejší českou krajinomalbu?

K následujícím úvahám přispěla velká výstava „Má vlast – pocta české krajinomalbě“, kterou uspořádala Správa Pražského hradu ve spolupráci se Spolkem výtvarných umělců Mánes v Jízdárně Pražského hradu a Galerii S. V. U. Mánes Diamant od 4. 9. do 1. 11. 2015.

Intuice mě vždy vedla k tomu, abych přednášky o ekologii krajiny doplňoval díly našich i cizích malířů, zobrazujících nějakou typickou krajinnou scenérii. Nejsm v tom ostatně sám, i slavná učebnice krajinné ekologie od Formana a Godrona¹ uvádí již jako druhou ilustraci obraz Lovci na sněhu od Pietera Brueghela staršího (1565), jednu z nejslavnějších krajinných scenérií zachycující hospodaření a využívání krajiny před pěti staletími. Tento Brueghelův obraz z cyklu ročních období zdobí také obálku knihy Kulturní dějiny klimatu Wolfganga Behringera² jako doklad o vlámských sněžných zimách během tzv. malé doby ledové (skály na pozadí jsou snad autorovou vzpomínkou na přechod Alp). Dílo bývá také ikonou obálek Brueghelových monografií. Za obdobné „ikony“ české krajiny lze snad považovat Slavíčkovy Kameničky (v řadě podob), Švabinského Chudý kraj a nově pak i Lebedův Rybník Malý Dubovec, jenž se stal námětem pro obálku monumentálního výstavního katalogu výše zmíněné výstavy.³

Lebedův pohled jsem se několikrát snažil ztotožnit s realitou – dnes již zcela zarostlou hrází rybníka Velký Tisý (vyvýšeninou se stromy), pod kterou oba Dubovce leží. Bohužel průhledy již nejsou vidět, protože okolí rybníků je zcela zarostlé. Také hladina Malého Dubovce je dnes nižší, než bývala, vzdálený statek v pravé části obrazu je zřejmě silně přiblížená sádka Šaloun ležící pod hrází Velkého Tisého. Mám však i jinou pochybnost: Zaznamenal autor dobře název rybníka? Terénní konfigurace i průhled na Šaloun naznačují, že by se mohlo jednat o jihozápadní výběžek Velkého, nikoliv Malého Dubovce.

Tento drobný příklad navozuje jednu zajímavou otázku, nakolik jsou obrazy malířů druhé poloviny 19. a přelomu 20. století realistické a zda odrážejí skutečnost. Mohou sloužit nejenom jako výtvarné a umělecké dílo, ale i jako dobový dokument?⁴ Před několika lety jsem podnikl „cestu“ po jihočeských stopách Františka Kavána a Otakara Lebedy, kteří sami stopovali Antonína Chittussiho. Na rozdíl od nich jsem

po sobě sice nezanechal žádnou obrazovou stopu, nicméně na více příkladech jsem se přesvědčil, že malíři zachycovali dodnes existující realitu takovou, jaká byla. Jediné, s čím si oproti mému fotoaparátu trochu pohrávali, byla perspektiva, například vzdálený statek trochu přiblížili tak, aby na obraze víc vynikl.

Není nad to, vidět dotyčná díla v originále, nikoliv jen v reprodukcích. Tak například na relativně často přetiskovaném obraze Bedřicha Havránka Krajina u Mělníka (1868) vidíme nejenom historickou podobu jedinečných a dnes téměř zaniklých polabských luk, ale také ve spodní části obrazu detaily rostlin při kraji cesty (nebudu napínat, nejedná se o žádné vzácné druhy, ale o štovík a pcháč oset, tedy druhy ruderální, běžné dnes a evidentně i tehdy rostoucí na eutrofizovaných stanovištích). Na některých obrazech (např. Bohuslav Dvořák, Duby na hrázi, 1895) pak můžeme spatřit i barevný vzhled dnes již zřejmě neexistujících rostlinných společenstev, která sice nemůžeme blíže určit do druhového složení, ale i tak zůstává celkový barevný obraz a údaj o době a někdy i místu, kde dílo vzniklo. Lepší doklad podávají obrazy o způsobu hospodaření v krajině, nejenom o tradiční ruční mechanizaci, ale zejména o časoprostorové pestrosti obhospodařovaných luk (Antonín Chittussi, Krajina u řeky, kolem 1883), lad a mokřadů (Jaroslav Panuška, Žehuňský rybník v podvečer, okolo 1925), popř. míře zalesnění (např. Alois Bubák, Plešné jezero na Šumavě, 1855). Těmito příklady bychom mohli úvahu zakončit a konstatovat, že každá výstava originálů děl, která nás zavedou aspoň kousek do minulosti, nás obohacuje o jinak nepřenositelnou zkušenost toho, jak těžce naši předci udržovali potravinovou soběstačnost a zachovávali kontinuitu rodu. Jinými slovy, na jakých pilířích stály krásy a bohatství české země, o nichž tak pěkně a výstižně psal již Bohuslav Balbín koncem 17. století.⁵

Rád bych však zmínil ještě jednu souvislost. Nedávno jsme s Erikou Smrtovou provedli na osmi českých školách dotazníkové

RNDr. Tomáš Kučera, Ph.D., (*1968) vystudoval geobotaniku na Přírodovědecké fakultě UK, na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se zabývá krajinnou ekologií, ochranou přírody a biologií ekosystémů.

1) Forman R. T. T., Godron M.: Krajinná ekologie, Academia, Praha 1993, 572 s., z anglického originálu Landscape Ecology vydaného v nakl. Wiley, New York 1986 přeložili J. Těšitel a kol., viz Vesmír 73, 216, 1994/4.

2) Vydalo nakladatelství Paseka v roce 2010, z němčiny přeložil Vladimír Cínke.

3) Má vlast – Pocta české krajinomalbě, text Michael Zachař a Ivan Exner, katalog výstavy, Správa Pražského hradu a S. V. U. Mánes, Praha 2015, 216 stran. Kromě tohoto katalogu vychází také monumentální stejnojmenná sedmisetstránková kniha.

4) Viz též unikátní fotografickou publikaci Jaroslava Barty a kol.: Letem českým světem. Obraz proměny Českých zemí v odstupu století (1898/1998), Lomnice nad Popelkou 1999.

5) Balbín B.: Krásy a bohatství české země. Panorama, Praha 1986. Přeložila Helena Businská.

6) Kučera P. a kol.: Úmluva o krajině. Důsledky a rizika nedodržívání Evropské úmluvy o krajině, Mendelova univerzita v Brně 2014.

7) Cílek V. a kol.: Přírodopis IV pro 9. ročník ZŠ, Scientia, Praha 2000.

šetření zaměřené na vnímání, hodnocení a vztah žáků k české krajině. Výsledky průzkumu jsme pak konfrontovali se závazky v oblasti vzdělávání, které na sebe Česká republika vzala přijetím Evropské úmluvy o krajině.⁶ Analyzovali jsme předměty, v nichž se krajina objevuje jako téma, a dále učebnice od různých vydavatelů. Jednou z chybně zažitých představ je, že žáci zaměňují pojmy příroda, krajina a životní prostředí. Za součást krajiny vcelku jednoznačně považují lesy, skály, pole a rostliny (více než 80 % odpovědí), živočichy (74 %), zahrady (68 %), méně již antropogenní prvky (doly, skládky, komunikace, město – asi 40 %). Zajímavé je, že na této úrovni je jako součást krajiny vnímáno i počasí a západ slunce. Člověka coby hlavního krajinoformujícího činitele přiřadila ke krajině jen třetina žáků. V následných diskusích se studenty naší fakulty se ukázalo, že na vině tohoto nepochopení náplně a vymezení termínu „krajina“ může být právě způsob výuky, jakým se žáci s krajinou seznamují. Skutečně po prohlídce příslušných učebnic zeměpisu a přírodopisu/biologie můžeme nabýt dojmu, že krajina je především regionálně vymezený územní celek pokrytý jakousi přírodou, obhospodařovaný jako mozaika polí, lesů, luk či rybníků, popřípadě zničený doly a skládkami. O historickém, kulturním či duchovním rozměru krajiny jsme se vyjma jedné jediné učebnice⁷ nedozvěděli nic. Snaživí učitelé pak do výuky zanášejí definice krajiny, ekosystémové procesy a služby a další témata, která v celkovém kontextu přispívají ještě k většímu zmatení pojmů a zamlžení podstaty.

Jak je možné, že naši předci byli ke krajině mnohem vnímavější, byť neznali ani termíny, ani odborné pojmy, ani vědeckou faktografii? Trávili v krajině mnohem více času, zažívali ji každodenně po celé roky a udržovali paměť a povědomí o krajině domova po celý život. Mnozí si vzali rodnou krajinu i na svou poslední cestu, jak se dodnes můžeme přesvědčit na svérázných náhrobcích jihočeských hřbitovů, kde najdeme desítky obrázků s motivem cesty, horizontu, západu slunce atp. Domnívám se, že dospíváme k momentu, kdy můžeme aspoň jednu kompetenci ve výuce přenechat na středních školách kolegům z humanitních oborů, především výtvarné a hudební výchovy, literatury, občanské nauky a dějepisu. Nedělejme z krajiny přesně definovanou prostorovou entitu, nevnučujeme jí jen přírodní či geografickou náplň, neznásilňujeme ji definicemi. Pro krajinu i sami pro sebe uděláme mnohem víc, budeme-li její přírodní i kulturní dědictví respektovat a cítit jako součást naší vlastní, tedy střeoevropské identity.

Závěrem bych připomněl, že obrazová monografie s titulem „Má vlast – Česká krajina v díle našich malířů“ tu už jednou byla v pohnutém roce 1940. Napsal ji Jan Květ pro povzbuzení národní hrdosti v době přetěžké, kdy byla ohrožena státní suverenita i národní identita.

Houby mají pod čepicí (pod kloboukem)

Letos je to už 87 let od té chvíle, kdy si Alexander Fleming ve své londýnské laboratoři při místním špitálu všiml, že v jedné z jeho úmyslně neuklizených a plesnivých Petriho misek se na živném agaru uhnízдила jedna běžná plíseň. Kolem ní byl světlý kroužek, kde zahynuly všechny okolní bakterie. Fleming tak objevil penicilin, který od čtyřicátých let spolu s dalšími antibiotiky začal zachraňovat životy lidí i zvířat v naší péči. Dnes se penicilin vyrábí nikoliv z originální Flemingovy plísně, ale jiného kmenu z jednoho lehce unaveného melounu vodního. Přesto tento penicilin odhadem pomohl až 200 milionům pacientů, Zachránil tedy třikrát větší počet lidí, než bylo obětí za 2. světové války.

Dnes ale víme, že antibiotika ztrácejí účinnost a předpovědi jsou chmurné. V roce 2050 už tyto látky údajně nezachránějí kolem 10 milionů dříve vyléčitelných pacientů a je třeba hledat další zdroje přírodních bioaktivních látek. A samozřejmě se nabízejí i houby. Proto je na místě, že u nás, v zemi, kde vzniklo několik úspěšných léčiv z hub, vyšla i výborná kniha „Encyklopedie léčivých hub“ autorů Radomíra Sochy a Alexandra Jegorova. Připomeňme jen jeden příklad originálního mykotického léčiva. Na bukových kmenech roste jemná houba slizečka porcelánová (*Oudemansiella mucida*) produkující protiplísňové anti-mykotikum mucidin.

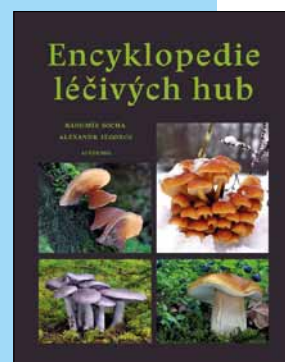
Zatím se ale do našeho povědomí zapsal jen nevelký počet léčivých makromycet. Např. jde o jedlou a oblíbenou hlívu ústříčnou (*Pleurotus ostreatus*) a z ní vyráběné tablety a dětské sirupy s podpůrným beta-glukanem, nebo drobounkou *Pythium oligandrum*, která potlačuje mykózy nehtů. Běžný hnojník inkoustový (*Coprinus atramentarius*) pomáhá při odvykací protialkoholické léčbě. Zajímavá houba je i populární hadovka smrdutá (*Phallus impudicus*), známé „vajíčko“ s podpůrnými protirakovinnými účinky nebo čirůvka májovka (*Calocybe gambosa*), která snižuje hladinu krevního cukru. Další běžná plodnice penízovky sametonohé (*Flammulina velutipes*) posiluje imunitní systém. Jde i o houby s psychotropním účinkem. Známé lysohlávky nebo muchomůrky byly po staletí zdrojem sobí moči, která dokáže rozjařit Inuity. Dnes jsou bohužel zneužívány dětmi a mládeží, usilující o svou předčasnou zblblélost a státní péči na úkor daňových poplatníků.

V době, kdy se medicína potýká s již zmíněnou rostoucí rezistencí na běžná antibiotika, může být další výzkum hub v jejich vláknité formě (podhoubí) i plodnic pro mladé badatele nadějnou vědeckou perspektivou.

František Vyskočil

RADOMÍR SOCHA A ALEXANDR JEGOROV:
Encyklopedie léčivých hub

Academia, Praha 2014, 772 stran.

Dne 22. června 2015 udělily Nadace Český literární fond a Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových Ceny Josefa Hlávky za vědeckou literaturu za rok 2014 těmto publikacím:

v oblasti společenských věd prof. Evě Semotanové, doc. Ing. Jiřímu Cajt-hamlovi a kol. za knihu **Akademický atlas českých dějin** (nakladatelství Academia),

v oblasti věd o neživé přírodě Mgr. Filipovi Grygarovi, Ph.D., za knihu **Komplementární myšlení Nielse Bohra v kontextu fyziky, filosofie a biologie** (nakladatelství Pavel Mervart),

v oblasti věd o živé přírodě RNDr. Radomírovi Sochovi, DrSc., a MUDr. Alexandrovi Jegorovi za knihu **Encyklopedie léčivých hub** (nakladatelství Academia),

v oblasti lékařských věd prof. MUDr. Zdeňkovi Šemberovi, PhDr. Jaroslava Dittrichové, CSc., a PhDr. Daniele Sobotkové, CSc., a kol. za knihu **Perinatální neuropsychická morbidita dítěte** (nakladatelství Karolinum).

Všem oceněným gratulujeme. Redakce